

SAMMENHENG MELLOM SKOLESTØRRELSE OG KVALITET

Av Tone H. Sollien, Asplan Viak

De fleste prosesser knyttet til endringer skolestruktur medfører ofte uro hos foresatte og ansatte i skolen. Engstelsen til de foresatte er knyttet til oppfatninger om at små forhold medfører et tryggere skolemiljø og muligheten for bedre faglig oppfølging. De ansatte er naturlig nok opptatt av arbeidsforhold og arbeidsmiljø samt muligheten til å følge elevene opp på en god måte i større skolemiljøer.

Vi har derfor gått gjennom forskningen for å se hvilket forskningsmessig belegg det er for å si at små forhold gir bedre kvalitet faglig og sosialt enn større skoler.

Hva er kvalitet i skolen?

Læreplanverket for Kunnskapsløftet består av en generell del, prinsipper for opplæringen, læreplaner for fag og fag- og timefordelingen. Grunnopplæringens virksomhet skal bygge på ett felles verdi- og kulturgrunnlag og prinsipper som bidrar til å fremme sosial og kulturell kompetanse hos elevene, motivasjon for læring, elevmedvirkning, tilpasset opplæring og like muligheter, samarbeid med hjemmene og samarbeid med lokalsamfunnet. Læreplanene i fag skal sikre elevene et godt faglig utbytte og gode faglige ferdigheter. Alle formålene i skolen kan sies å representere ulike mål på kvalitet i skolen. Ulike sider av kvalitet har vært vektlagt til ulike tider. De siste årene har særlig skolens bidrag til elevenes faglige utbytte stått i sentrum for den offentlige debatten. Nasjonale utdanningsmyndigheter vektlegger imidlertid alle formålene med skolen. Når vi skal undersøke sammenhengen mellom kvalitet og skolestørrelse, blir det derfor viktig å se på følgende kvalitetsdimensjoner:

- Elevenes faglige utbytte
- Elevenes sosiale kompetanse (mobbing, trivsel etc)
- Elevenes motivasjon for læring
- Elevmedvirkning
- Tilpasset opplæring og like muligheter
- Samarbeid med hjemmene
- Samarbeid med lokalsamfunnet

Problemstillingen i denne artikkelen har vært å undersøke og dokumentere om det er grunnlag for å hevde at kvaliteten i skolen blir dårligere i større skoler. Nasjonal og internasjonal forskning samt nasjonale undersøkelser er gjennomgått og analysert.

Hva er en stor og hva er en liten skole?

Vurderingen av skolestørrelse, og hva som er "stort" og hva som er "lite", varierer sterkt fra land til land og region til region. Statistisk Sentralbyrås (SSB) inndeling av den offisielle statistikken

etter skolestørrelse gir en pekepinn om hva som vurderes som stort eller lite i Norge. SSBs statistikk fra 2007 viser at 34,0 prosent av skolene i Norge har mindre enn 100 elever. 39,6 % av skolene har mellom 100 og 300 elever, mens 26,4 % av skolene har mer enn 300 elever. Tallene viser altså at det er langt vanligere med skoler under 300 elever i Norge enn med skoler over 300 elever. I internasjonal forstand regnes imidlertid vanligvis skoler opp til 300 elever på barnetrinnet (og 900 på "high schoolnivå") som små skoler, mens man må over 1000, og på høyere klassetrinn over 1500, for at skolene skal betraktes som store (Andrews, Duncombe and Yinger 2002 i Herczynski og Herbst 2004, EPPI 2004).

Resultatene fra de internasjonale forskningsstudiene gjengitt nedenfor må forstås i lys av dette. Den norske forskningen om skolestørrelse har derimot ofte tatt utgangspunkt i svært mye mindre skoler (skoler med under 50 elever og aldersblandede grupper i fådelte skoler) i små bygder. Nedenfor presenteres funnene fra internasjonal og nasjonal forskning om sammenhengen mellom skolestørrelse og kvalitet i skolen.

Hvilke betydning har skolestørrelse for kvalitet i skolen?

Hva sier nasjonal forskning?

Den nasjonale debatten om betydningen av skolestørrelse for kvaliteten i skolen blusser opp fra tid til annen, også i forskningsmiljøene. Forskningsdebatten oppstod på ny i 2007 da professor Thomas Nordahl ved Høgskolen i Hedmark offentliggjorde resultatene fra en av sine undersøkelser. Undersøkelsen henter sitt materiale fra en kommune. Resultatene i undersøkelsen viser at elever i ungdomsskolen som kom fra små bygdebarneskoler i mindre grad enn de andre elevene utviste selvkontroll, dvs. evnet å ta hensyn til andre og undertrykke egne behov når det er nødvendig. Også når det gjaldt selvhverdelse, dvs. evne til selv å være aktivt handlende og deltagende og kunne gi uttrykk for egne meninger, var elevene fra små bygdeskoler mindre flinke. Til sammen vurderte lærerne disse elevene til å være mindre sosialt kompetente enn elever som hadde gått på større barneskoler. Elevene fra de små bygdeskolene trivdes også dårligere på ungdomsskolen og hadde et mer negativt syn på skolegang. Dette gjaldt både sosial og faglig trivsel og forekomsten av mobbing. Forskjeller i atferdsproblemer ble også målt, både bråk og uro, sosial isolasjon og alvorlige atferdsproblemer. Det var et betydelig større innslag av slike problemer hos ungdomsskoleelevene som tidligere hadde gått på små bygdeskoler enn hos de andre elevene. Elevene hadde også et klart dårligere forhold til både lærerne sine og sine medelever enn de andre elevene på ungdomsskolen, og de viste også mindre motivasjon og arbeidsinnsats på ungdomsskolen. Resultatene er klare, men må ses i lys av at undersøkelsen omfatter kun en ungdomsskole med tilhørende barneskoler i en kommune. Dermed er det mulig at sammenhengene skyldes forhold ved akkurat disse små skolene, og at det ikke gjelder små skoler generelt. Undersøkelsen sier heller ikke noe om effekter av skolestørrelse i seg selv, den påpeker bare at det er sammenhenger mellom skolestørrelse og elevenes sosiale og faglige utbytte i akkurat dette forskningsmaterialet.

Det finnes generelt lite empirisk forskning i Norge om betydningen av skolestørrelse. Et forskningsmiljø knyttet til Nordlandsforskning har i noen grad forsket på temaet. Denne forskningen har imidlertid ofte sett på og vektlagt andre sammenhenger enn hva Nordahl har gjort i studien over, som sammenhengen mellom skolestørrelse på den ene siden og hensynet til å bevare levende bygder og akademiske arbeidsplasser i mindre sentrumsnære strøk på den

andre siden. De har også vurdert små bygdeskoler ut fra muligheten til å følge opp læreplanens mål om å integrere lokalmiljøet på en god måte i opplæringen i skolen. Forskningen fra Nordlandsforskning (Solstad 2006) samt en doktorgradsavhandling fra Høgskolen i Volda (Kvalsund 2004) konkluderer med følgende:

- Små skoler er viktige sosiale arenaer i mindre bygdesamfunn; det er mange lokale aktiviteter knyttet til skolen.
- Små skoler i bygdesamfunn har potensialet i seg til å skape læringsaktiviteter som er godt forankret i lokalbefolkningen, lokal natur og lokalt næringsliv, og derigjennom tilpasse opplæringen på en god måte.

Hva sier internasjonal forskning?

Forskningen knyttet til skolestørrelse kan i noen grad sies å være preget av ulike ideologiske syn på små og store lokalsamfunn, samt ulike ideologiske syn på hva som er skolens viktigste formål. Det er derfor grunn til også å vurdere internasjonal forskning på området, selv om man her må huske å ta i betraktning at skoler under 900-1000 elever ikke defineres som store.

Det er særlig interessant å se på studier der en gruppe forskere vurderer all foreliggende forskning på området og oppsummerer denne. Slike forskningsstudier kalles metastudier. På denne måten unngår man å legge vekt på enkeltstudier som pga. metode eller kvalitet ikke vurderes som relevante av forskerverdenen.

Mye av den internasjonale forskningen som foreligger i dag er amerikansk. Det meste av denne forskningen konkluderer med at den optimale skolestørrelsen ligger mellom 600 og 900 elever (Andrews, Duncombe and Yinger 2002 i Herczynski og Herbst 2004). Den internasjonale forskningen er også samstemte i at den optimale skolestørrelsen varierer med elevenes alder, fra mindre på barnetrinnet til større skoler på videregående. En sentral forskningsstudie som gjennomgår forskningsfeltet konkluderer med at man finner ulike sammenhenger mellom skolestørrelse og resultater alt etter hvilke kvalitetsfaktorer man vurderer, jf. også den norske læreplanens ulike kvalitetsdimensjoner: "Thus, researchers and policy analysts who are most concerned with "community" (Sergiovanni, 1994) will tend to recommend the smallest schools for nearly everyone; those concerned with outcomes will advise small schools but only for a portion of the population; and those most concerned with inputs will recommend schools that are larger than those recommended by other research-ers" (Howley, Strange, Bickel 2000). Dette gjenfinner vi også i det lille som finnes av norsk forskning. Toneangivende norske forskere (Solstad, Kvalsund) på dette området har i stor grad hatt forskningsfokus på muligheten til å integrere lokalmiljøet på en god måte i skolens læringsarbeid, og har ut fra dette konkludert med at små skoler i bygdesamfunn gir en god mulighet til dette.

At sammenhengene mellom skolestørrelse og kvalitet varierer etter hvilke sider av skolens virksomhet man ser på, bekreftes også av en annen såkalt metastudie. Et engelsk forskningssenter har vurdert all foreliggende forskning om sammenhengen mellom skolestørrelse og kvalitet i "secondary schools" (ungdomstrinn og videregående skoler). Forskerne understreker at man skal være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner ut fra den foreliggende forskningen, men funnene antyder at:

Stor skolestørrelse er bedre i forhold til å nå noen av skolens mål, mens mindre skoler er bedre med hensyn til å oppnå andre av skolens mål:

- Jo større skolen er, jo bedre blir elevenes faglige resultater og tilstedeværelse på skolen.
- Men, samtidig er det en tendens til at elevene føler seg mindre knyttet til de større skolene.
- Det er relativt få studier som undersøker sammenhengen mellom skolestørrelse og læreres oppfatninger av skolemiljøet, men i studiene som finnes er det en tendens til at lærerne følte noe mindre tilfredshet med læringsmiljøet i de større skolene enn i de mindre skolene.
- Det var vanskelig å se noen systematiske sammenhenger mellom størrelse og den sosiale kompetansen til elevene.
- Kostnader per elev blir redusert med økt skolestørrelse.

Selv om forskningen fastslår sammenhenger, er det vanskeligere å finne forskning som kan si noe sikkert om årsaker. Det kan for eksempel være at grunnen til at man gjennomgående finner bedre faglige resultater på større skoler, er at disse skolene i større grad har lærere med mer spesifikk faglig ferdighet i ulike fag, men dette kan ikke slås fast ut fra den foreliggende forskningen.

Hva betyr elevenes sosio-økonomiske bakgrunn?

De fleste av de internasjonale studiene som ser på sammenhengen mellom skolestørrelse og elevenes faglige resultater, konkluderer med følgende:

- De faglige resultatene øker generelt med økende skolestørrelse, men
- Mindre skoler vil være et gode i områder der foreldrene har lav sosio-økonomisk status og for visse elevgrupper ("at-risk students").

Felles for de fleste studiene som er foretatt er at det er vanskelig å fastslå hvorvidt eventuelle sammenhenger mellom skolestørrelse og kvalitet er såkalt kausale eller ikke, dvs. om forholdene man finner skyldes størrelsen på skolen eller om det er andre bakenforliggende forhold som forårsaker sammenhengene man finner (for eksempel at store skoler gir mulighet for en mer faglig spesialisert lærerstab).

Hva påvirker kvaliteten i skolen

Redegjørelsen ovenfor viser at det er lite støtte i forskningen for at skolestørrelse har stor betydning for kvaliteten i skolen. Funnene viser at det sannsynligvis er andre faktorer som er avgjørende for kvaliteten enn skolestørrelse. Vi har derfor også undersøkt hva den foreliggende forskningen sier har størst betydning for kvalitet i skolen.

Faktorer som ligger utenfor skolens kontroll

Kvaliteten i skolen i form av læringsresultater og sosial atferd er ikke bare et produkt av skolens virksomhet. Elevenes "bagasje" i form av foreldrebakgrunn og innlærte sosiale normer er også med og former skolevirksomheten. Karakterstatistikken viser at elever med høyt utdannede foreldre har gjennomsnittlig bedre karakterer enn elever med foreldre med et lavere utdanningsnivå. Forskjellen tilsvarer gjennomsnittlig over en hel karakter i hvert fag, med størst forskjell i matematikkfaget. Tilsvarende forskjeller finner man i undersøkelser som viser elevenes demokratiske kunnskaper og ferdigheter. Elevenes hjemme- og nabomiljø er også med og påvirker deres sosiale atferd i skolen. Elevenes innvandringsbakgrunn mister betydning når man kontrollerer resultatene for foreldrenes utdanning og inntekt. Med andre ord vil det si at årsaken til at innvandrelever oftere enn majoritets elever oppnår dårligere faglige resultater på skolen er at de som gruppe har foreldre med gjennomsnittlig lavere utdanning enn elevene i majoritetsgruppa.

Faktorer som skolen kan påvirke

Selv om elevenes hjemmebakgrunn har en effekt på læringsresultater og læringsmiljø på skolen, viser forskning at skolene kan gjøre mye for å bidra til god faglig og sosial læring hos elevene uavhengig av elevenes bakgrunn. De viktigste faktorene ved skoler som lykkes i med å "løfte" elevene er (Skolverket 2005, Mehlbye og Ringsmose 2004, St.meld. nr. 16 (2006-2007)):

- Lærere har høye forventninger til alle elevene ved skolen, uavhengig av deres bakgrunn og karakteristika (foreldres utdanning og inntekt, elevenes kjønn og innvandringsbakgrunn)
- Skolen satser både på kunnskap, sosial omsorg og kontroll.
- Skolens ledelse er tydelig og synlig, veileder personalet, følger opp beslutninger, lytter til lærerne og planlegger sammen med dem.
- Organiseringen av skolen er preget av velstrukturerte og planlagte aktiviteter og klare prosesser for utvikling.
- Det legges stor vekt på læring av faglige ferdigheter, og de faglig svake elevenes tilbys intensivt opplæring. Elevene legger vekt på faglig læring og verdsetter gode prestasjoner.
- Skolens verdigrunnlag er tydelig for alle, og alle lærere vet hvordan verdigrunnlaget skal konkretiseres i hverdagen.
- De faglig svake elevene skilles ikke ut i egne aktiviteter, men det tas hensyn til den faglige spredningen blant elevene. Elevene samarbeider aktivt om faglige oppgaver.
- Overganger mellom aktiviteter er godt planlagt. Lærerne behersker varierte undervisningsmetoder og bruker faglig relevant viten fra elevenes hverdagsliv.

Disse funnene gjelder uavhengig av skolestørrelse.

Elevundersøkelsene

Elevundersøkelsene i skoleporten.no har en rekke spørsmål til elevene som måler trivsel, elevdemokrati, fysisk miljø, mobbing, motivasjon og faglig veiledning. Undersøkelsene er obligatoriske på 7. og 10. trinn. I tillegg spørres elevene på ungdomstrinnet om medbestemmelse og karriereveiledning. Analysen av resultatene fra elevundersøkelsene finner ingen sammenheng mellom skolestørrelse og de fleste forholdene som blir målt i elevundersøkelsene, med mulig unntak for mindre forskjeller knyttet til pc-bruk, forsentkomming og hvor fornøyd elevene er med garderobe- og dusjforholdene og renholdet på skolen (Danielsen, Skaar og Skaalvik 2007). Heller ikke de norske forsknings- og evalueringsprogrammene knyttet til større anti-mobbeprogrammer finner sammenheng mellom skolestørrelse og atferdsproblematikk.¹ Foreløpige undersøkelser av resultatene på nasjonale prøver på 8. trinn fra sammenlignbare kommuner viser det samme, det vil si at skolestørrelse ikke har betydning for resultatene.

Oppsummering

Elevenes faglige utbytte

Forskningen viser at det er noe forskningsmessig belegg for å si at det faglige utbytte øker med skolestørrelse. Det er imidlertid ikke grunnlag for å si at størrelse i seg selv og alene skaper økt faglig utbytte for elevene.

Elevenes sosiale kompetanse (mobbing, trivsel etc)

Det finnes ikke forskningsmessig belegg av betydning for å si at skolestørrelse har betydning for læringsmiljø og elevenes sosiale kompetanse.

Elevenes motivasjon for læring

Det finnes ikke forskningsmessig belegg for å si at skolestørrelse har betydning for elevenes motivasjon for læring.

Elevmedvirkning

Det finnes ikke forskningsmessig belegg for å si at skolestørrelse har betydning for mulighetene for elevmedvirkning i skolen.

Tilpasset opplæring og like muligheter

Forskningen gir noe støtte for at mindre skoler kan være bedre for visse elevgrupper. Igjen er det viktig å huske på at "mindre skoler" i internasjonal forskning er atskillig større enn hva man i Norge definerer som mindre skoler. Det er lite eller ingen forskning på tilpasset opplæring og skolestørrelse, med unntak av forskning som ser på muligheten for å bruke lokalsamfunnet som læringsarena (se nedenunder). Denne forskningen er særlig opptatt av den positive rollen de små bygdeskolene (ofte skoler med under 50 elever) kan spille i bygdesamfunn samt

¹ Bekreftet i epost fra Erling Roland til Asplan Viak 29.04.08.

muligheten elevene får til sosial læring gjennom bruk av aldersblandede grupper i fådelte skoler.

Samarbeid med hjemmene

Det finnes ingen forskning eller tilgjengelige nasjonale data som sier noe om sammenhengen mellom skolestørrelse og samarbeid skole-hjem.

Samarbeid med lokalsamfunnet

Det finnes noe forskningsmessig belegg for å si at små bygdeskoler gir noe bedre muligheter for godt samspill mellom skole og lokalsamfunn og for å integrere lokalsamfunnet i skolens læringsaktiviteter. Den norske forskningen på dette området har imidlertid i stor grad omhandlet skoler under 50 elever.

Ut fra dette konkluderer vi at andre faktorer i skolens rammebetingelser og skolens virksomhet har større betydning for kvaliteten i skolen enn størrelsen på skolene. Uavhengig av valgt skolestørrelse er kvalitet og kvalitetsutvikling i skolen avhengig av at man arbeider i forhold til det man fra forskningen vet har betydning for kvaliteten i skolen, jf. punktene på side 5.

